כיתות ח'-ט' | גמרא | שיעור 4 מתוך 4 | 45 דק' | בבא מציעא ב ע"ב

סומכוס וחכמים: "ממון המוטל בספק" ו"המוציא מחבירו עליו הראיה"

🎯 מטרות השיעור

- התלמידים יכירו את שתי השיטות: סומכוס, מָמוֹן הַמּוּטָל בְּסָפֵק – חוֹלְקִין בְּלֹא שְׁבוּעָה, וחכמים, הַמּוֹצִיא מֵחֲבֵרוֹ עָלָיו הָרְאָיָה.
- התלמידים יבינו את הקושיה: האם המשנה שלנו היא לא כסומכוס? ואולי גם לא כחכמים?
- התלמידים יסבירו את ההבחנה דְּתַרְוַיְיהוּ תָּפְסִי (שניהם תופסים) ואת הקל וחומר על סומכוס.
- התלמידים יבינו את התירוץ שֶׁמָּא וְשֶׁמָּא, אֲבָל בָּרִי וּבָרִי – לָא אָמַר: ההבדל בין "אולי" לבין "בטוח".

❓ השאלה הגדולה של היחידה

איך מכריעים בין שני אנשים שכל אחד בטוח שהצדק איתו, כשאין עדים?

בשיעור האחרון: מה עושים כשיש ספק אמיתי בכסף? מחלקים, או משאירים אצל מי שמחזיק?

🧪 פתיחה: "אולי" או "בטוח"

שני מקרים על הלוח: (א) שני חברים לא זוכרים מי שילם על הפיצה, וכל אחד אומר "אולי אני". (ב) כל אחד אומר "בטוח שאני שילמתי". האם מגיע אותו פתרון לשני המקרים? הצבעה ודיון. (5 דקות)

📖 הסבר למורה

הגמרא מביאה שתי שיטות כלליות בספקות ממון. סומכוס אומר: ממון שיש בו ספק, מחלקים בלי שבועה. חכמים אומרים: "המוציא מחבירו עליו הראיה", כלומר מי שרוצה לקחת ממה שביד חברו צריך להוכיח. נשאלת השאלה: המשנה שלנו (מחלקים, אבל בשבועה) מתאימה למי?

לחכמים התשובה פשוטה: בכלל "המוציא מחבירו" מדובר כשהחפץ ביד אחד. כאן דְּתַרְוַיְיהוּ תָּפְסִי (שניהם תופסים), ולכן אין "מוציא", ומחלקים בשבועה. אבל לסומכוס יש בעיה: אם הוא מחלק בלי שבועה גם כשאיש לא תופס, כאן ששניהם תופסים, לא כל שכן! (קל וחומר).

התירוץ: סומכוס אמר את דבריו רק ב"שמא ושמא" (שני הצדדים אומרים "אולי"), אבל לא ב"ברי וברי" (כל אחד אומר "בטוח"). במשנה שלנו כל אחד אומר "אני מצאתיה" בוודאות, ולכן גם לסומכוס יש מקום לשבועה. רש"י מביא את המקור של סומכוס: שור שנגח פרה ונמצא העובר שלה לידה, ולא ידוע אם נולד לפני הנגיחה או אחריה (בבא קמא מו ע"א). שם שני הצדדים טוענים "שמא".

שימו לב לתוכנית: בתוכנית חמ"ד הנוכחית, הגמרא בכיתה ח' היא מסכת קידושין ("כל מצוות הבן") ובכיתה ט' פרק "השוכר את האומנין" בבבא מציעא. "שנים אוחזין" היא סוגיית הפתיחה הקלאסית של מסכת בבא מציעא, ומתאימה כמבוא לבבא מציעא (לפני "השוכר את האומנין" בט'), לשיעורי העשרה, ולבתי ספר שבוחרים בה. בבתי ספר ממלכתיים אפשר ללמד אותה כיחידת העשרה בתושב"ע: השאלה "איך מחלקים כשכל אחד טוען שהכל שלו" מובנת לכל תלמיד.

📜 המקור (הגמרא מתוך ספריא, מהדורת ויליאם דוידסון המנוקדת; רש"י מתוך ספריא, דפוס וילנא)

ליד כל קטע: 🗣️ **תרגום והסבר** בניסוח האתר. התרגום וההסבר אינם חלק מהגמרא, ונועדו לעזור בקריאה.

גמרא, בבא מציעא דף ב ע"ב

לֵימָא מַתְנִיתִין דְּלָא כְּסוֹמְכוֹס, דְּאִי כְּסוֹמְכוֹס, הָאָמַר: מָמוֹן הַמּוּטָּל בְּסָפֵק – חוֹלְקִין בְּלֹא שְׁבוּעָה.

🗣️ **תרגום והסבר:** נאמר שהמשנה שלנו אינה כשיטת סומכוס, כי אילו כסומכוס, הרי הוא אמר: ממון המוטל בספק, חולקים בלי שבועה.

רש"י על בבא מציעא דף ב ע"ב, ד"ה כסומכוס

כסומכוס - בבבא קמא גבי שור שנגח את הפרה ונמצא עוברה בצדה (דף מו.):

🗣️ **בשפה פשוטה:** רש"י מראה איפה נמצאת שיטת סומכוס: בבבא קמא, בשור שנגח את הפרה ונמצא העובר שלה לידה (דף מו ע"א).

גמרא, בבא מציעא דף ב ע"ב

וְאֶלָּא מַאי, רַבָּנַן? הָא אָמְרִי הַמּוֹצִיא מֵחֲבֵרוֹ עָלָיו הָרְאָיָה!

🗣️ **תרגום והסבר:** אלא מה, (המשנה כשיטת) חכמים? והרי הם אומרים: המוציא מחברו עליו הראיה!

גמרא, בבא מציעא דף ב ע"ב

הַאי מַאי, אִי אָמְרַתְּ בִּשְׁלָמָא רַבָּנַן: הָתָם דְּלָא תָּפְסִי תַּרְוַיְיהוּ אֲמַרוּ רַבָּנַן הַמּוֹצִיא מֵחֲבֵירוֹ עָלָיו הָרְאָיָה, הָכָא דְּתַרְוַיְיהוּ תָּפְסִי [פָּלְגִי] לַהּ בִּשְׁבוּעָה.

🗣️ **תרגום והסבר:** (עונים:) מה זה? נניח שאתה אומר (שהמשנה) כחכמים: שם, ששניהם לא תופסים, אמרו חכמים "המוציא מחברו עליו הראיה"; כאן ששניהם תופסים, מחלקים בשבועה.

רש"י על בבא מציעא דף ב ע"ב, ד"ה תרוייהו תפסי

תרוייהו תפסי - ואין כאן מוציא מחבירו:

🗣️ **בשפה פשוטה:** רש"י: כששניהם תופסים, אין כאן "מוציא מחברו".

גמרא, בבא מציעא דף ב ע"ב

> אֶלָּא אִי אָמְרַתְּ סוֹמְכוֹס, הַשְׁתָּא וּמָה הָתָם דְּלָא תָּפְסִי תַּרְוַיְיהוּ – חוֹלְקִין בְּלֹא שְׁבוּעָה, הָכָא דְּתַרְוַיְיהוּ תָּפְסִי לַהּ – לֹא כָּל שֶׁכֵּן!

🗣️ **תרגום והסבר:** אלא אם אתה אומר (שהמשנה) כסומכוס, הרי (קל וחומר): אם שם, ששניהם לא תופסים, חולקים בלי שבועה, כאן ששניהם תופסים, לא כל שכן (שיחלקו בלי שבועה)!

גמרא, בבא מציעא דף ב ע"ב

> אֲפִילּוּ תֵּימָא סוֹמְכוֹס: כִּי אָמַר סוֹמְכוֹס שֶׁמָּא וְשֶׁמָּא, אֲבָל בָּרִי וּבָרִי – לָא אָמַר.

🗣️ **תרגום והסבר:** (עונים:) אפילו תאמר (שהמשנה) כסומכוס: כשסומכוס אמר (שחולקים בלי שבועה), זה ב"שמא ושמא" (כל אחד אומר "אולי"), אבל ב"ברי וברי" (כל אחד אומר "בטוח") הוא לא אמר.

רש"י על בבא מציעא דף ב ע"ב, ד"ה שמא ושמא

> שמא ושמא - כי התם דקתני נמצא עוברה בצדה ואין ידוע אם עד שלא ילדה נגחה אם משילדה נגחה ולא מת הולד מחמת הנגיחה אלא מאליו וכיון דכל חד שמא טעין ליכא למרמי עלייהו שבועה:

🗣️ **בשפה פשוטה:** רש"י: "שמא ושמא" הוא כמו במקרה של השור והפרה: לא ידוע אם הפרה ילדה לפני הנגיחה או אחריה. כיוון שכל אחד טוען רק "אולי", אי אפשר להטיל עליהם שבועה.

⚖️ כתוב / מפרשים

בצד אחד מה שכתוב בגמרא במפורש, ובצד השני פירוש, עם שם המפרש. הפירוש הוא דרך אחת להבין, לא חלק מהגמרא.

> 📜 **כתוב:** מָמוֹן הַמּוּטָל בְּסָפֵק – חוֹלְקִין בְּלֹא שְׁבוּעָה
>
> 💭 **מפרשים:** רש"י מראה שהשיטה מופיעה בבבא קמא מו ע"א (השור והפרה). הקישור בין המקומות הוא של רש"י.

> 📜 **כתוב:** הָכָא דְּתַרְוַיְיהוּ תָּפְסִי [פָּלְגִי] לַהּ בִּשְׁבוּעָה
>
> 💭 **מפרשים:** רש"י: ואין כאן מוציא מחבירו. וברש"י שם גם הסבר למה צריך דווקא שבועה (לא להוציא ממון מחזקתו "בכדי").

📜 **כתוב:** כִּי אָמַר סוֹמְכוֹס שֶׁמָּא וְשֶׁמָּא, אֲבָל בְּרִי וּבְרִי – לָא אָמַר

💭 **מפרשים:** רש"י: בשמא ושמא ליכא למרמי עלייהו שבועה (אי אפשר להטיל עליהם שבועה, כי אינם יודעים).

👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דקות)

חומרים: דף מקורות, טבלת "חכמים / סומכוס", דף עבודה, דף סיכום היחידה

1. פתיחה: "אולי" או "בטוח" (5 דקות)
2. שתי השיטות: סומכוס וחכמים (7 דקות)
3. המשנה כחכמים: "תרוייהו תפסי" (7 דקות)
4. הקל וחומר על סומכוס (7 דקות)
5. התירוץ: שמא ושמא, ברי וברי (8 דקות)
6. סיכום היחידה, דף העבודה וכרטיס יציאה (11 דקות)

💬 שאלות לדיון

הבנה (מה כתוב?)

1. מה אומר סומכוס, ומה אומרים חכמים?
2. למה המשנה מתאימה לחכמים, לפי הגמרא?

פרשנות (מה זה אומר?)

1. הסבירו את הקל וחומר שהגמרא מקשה על סומכוס.
2. מה ההבדל בין "שמא ושמא" ל"ברי וברי"? למה זה משנה לשבועה?

הערכה (מה דעתי?)

1. איזו שיטה נראית לכם צודקת יותר בספק: לחלק, או להשאיר אצל מי שמחזיק? תנו דוגמה מהחיים.

🏁 סיכום השיעור

סיכום היחידה: מה למדנו מ"שנים אוחזין"? בונים על הלוח רשימה: חלוקה, שבועה, ראייה מול הגבהה, מציאה מול קנייה, שמא מול ברי. כל תלמיד בוחר רעיון אחד שהוא לוקח מהיחידה.

🎟️ כרטיס יציאה (3 דקות)

בסוף השיעור כל תלמיד כותב על פתק:

1. מה פירוש "ברי וברי"? _____
2. מה הרעיון שאני לוקח מיחידת "שנים אוחזין"? _____

טיפ: פתחו את השיעור הבא בשתיים-שלוש מהתשובות.

💡 הערות למורה

המונחים "שמא" ו"ברי" חוזרים בסוגיות רבות. כדאי להציג קל וחומר כמיומנות היגיון ("אם במקרה החלש כך, במקרה החזק לא כל שכן"). קושיית רבה בר רב הונא (שסומכוס אמר אפילו ברי וברי) נמצאת בהמשך הדף, ואפשר להציג אותה לתלמידים מתקדמים. למתקשים: דף עם תמיכה, ובו מחסן מילים ושאלות בחירה.

📝 בדף העבודה

טבלת השיטות, הקל וחומר, שמא וברי ו★ שאלת אתגר. מחוון מלא בעמוד השני.

יש גם גרסה עם תמיכה (מחסן מילים, שאלות בחירה, פחות שאלות, ומחוון משלה), ודף סיכום של עמוד אחד לתלמידים, להדבקה במחברת או לחזרה לפני מבחן.

מקורות

- גמרא, בבא מציעא דף ב ע"ב (ספריא)
- רש"י על בבא מציעא דף ב ע"ב (ספריא)

מחוון: סומכוס וחכמים: לחלק או להוכיח?

1. **חלק א:** סומכוס: מָמוֹן הַמּוּטָל בְּסָפֵק – חוֹלְקִין בְּלֹא שְׁבוּעָה. חכמים: הַמּוֹצִיא מֵחֲבֵרוֹ עָלָיו הָרְאָיָה. המשנה מתאימה לחכמים, כי כאן שניהם תופסים ואין "מוציא". לסומכוס, רק אחרי התירוץ (ברי וברי).
2. **חלק ב:** (1) "חולקין בלא שבועה"; "לא כל שכן". (2) אם סומכוס מחלק בלי שבועה גם כשאף אחד לא תופס, כששניהם תופסים בוודאי היה צריך לחלק בלי שבועה. אבל המשנה מצריכה שבועה.
3. **חלק ג:** (3) שמא ושמא: כל צד אומר "אולי"; ברי וברי: כל צד אומר "בטוח". (4) ברי וברי: כל אחד אומר "אני מצאתיה" בוודאות.
4. ★ **אתגר:** אף אחד מהבעלים לא ראה מתי נולד העובר (לפני הנגיחה או אחריה), ולכן כל אחד יכול לטעון רק "אולי". (לפי רש"י.)